

HITZAURREA

EZ, BERA ILUSTRATUA DA. Ez ditu holako sineskeriak sinesten, hizkuntzak pentsaera determinatzen omen duelakoa-eta. Abertzaleen superstizioak. Beti horretan dihardute horiek, Euskadiren eta euskararen inguruan ipuin irrazional, mito historiko eta joera ideologikoen sare ilun sentimentalak ehuntzen. Bera ez dago holako sineskeria ganoragabeak sinesteko. Razionala izan behar da ororen aurrretik.

xx. mendeko 6oko hamarkadan ekinda euskalgintzak zer ekarri duen azaltzen hasi behar badugu, beharbada uste hori nabarmenduz has gaitzke: hizkuntzak mundu-ikuskerara bat adierazten duela. Euskara ez da hiztegi bat eta gramatika bat. Euskara mundu-ikuskerara bat da. Unibertso bat. Euskaldunon mundu-ikuskerara, euskaldunon unibertsoa.

Ez da izan euskalgintzako bultzada bakarrik. Nazio bat lehen-lehenbizi hizkuntza dela,

hizkuntzak nazioaren mundu ikuskera biltzen duela, abertzaletasun berriaren ideia ardatzeta-koa izan da: gure aberria euskara da. Euskara da Euskal Herriaren «arima», espiritua.

Egia aitortzeko, ez da ideia berri-berria abertzaletasunean. Kanpion eta Arana Goirirengan irakurtzen duzu jada. Baina orain gerraostea da. Erakunde politiko eta sindikalak ezabatuak daude. Haurrek eskolan *Cara al sol* abesten dute. Etxean, etxe barruraino sartuak dira irrati eta telebista espainolak. Euskara inoiz baino arrisku larriagoan dago betiko galtzeko. Inoiz baino larriagoa da haren garrantzia nabarmentzea.

Garrazki samar ere egin da batzuetan. Agirre Lehendakaria hil eta kargurako Leizaola izendatu denean, Federico Krutwigek «es un agente de la opresión, un enemigo de la patria vasca» protestatu du, bai bera eta bai emaztea euskaldunak izan arren hurrei euskara irakatsi ez dietelako, «convirtiendo a sus hijos en ‘maketos’» (ohar bedi, ‘maketo’ hemen ere hizkuntzari erreferitzen zaiola, ez arrazari). «No tiene derecho a llamarse ni vasco ni patriota». Krutwigen salaketak EAJ-PNV Alderdia ere harrapatzen du: «Cuantos alzaron, ayudan y mantienen en el poder a un tal hombre son cómplices de alta traición».

Euskararen garrantzia nazionala dela, euskararen nolakoa dela (garbia, mordoiloa), batasuna dela, hainbat polemika piztu da. Abertzaletasun

zaharraren eta berriaren arteko haserreak hein batean.

Testuinguru honetan joan da indar hartuz hizkuntzak pentsamendua taxutzen duelako tesia. (Koldo Mitxelenari ez zitzaion gustatzen; gaizki ulertzen zuelako, nik uste). Pentsamendua, gartzten denean, pausoz pausoko ibilbide bat ibiltzen da («etxea-1-mendian-2-dago-3»); bide hori, eta bideko urratsak oro, hizkuntzak emanak ditu. «El lenguaje, por su construcción, presupone un tipo de conducción del pensamiento», idatzi du Krutwigek *Vasconian*. Ez zen baiespen teoriko ilargitarren bat, filosofo eta linguisten eztabaidetarako interesantea. Krutwig irakurtzen bada, ikusiko da, etnia edo nazioarentzat hizkuntzaren modu askotako garrantzia azpimarratzen ari dela: soziologikoa, psikologikoa, historikoa. «El lenguaje es como un fiel espejo en el que se reflejan las condiciones sociales de un pueblo a lo largo de su historia». Garrantzi filosofiko eta kulturala: herri baten mundu-ikuskerarena. Garrantzi politikoa ere bai inperialismo espainolaren buruz buru: independentzia nazionalaren eta burujabetasun indibidualaren marka eta tresna gisa, «el euskara era el símbolo de la autonomía y fraternidad libertaria».

Laburbilki: nazio arazoan garrantzizkoa hizkuntza da. Ez arraza edo zazpi deitura jatorrak eta beste folkloreak. Euskaldunon nortasun kul-

turala, espiritualala, hots, geure mundu-ikuskerak, euskarak gordetzen du eta eratzen du. «El idioma encierra en sus estructuras la forma de concebir el mundo del pueblo que lo habla».

Gai honetan txapeldun –beste askotan legez– Txillardegia izan dugu. Hainbat artikulu argitaratu du eta 1972an *Hizkuntza eta pentsakera* liburutxoa. «Hizkuntza da herri baten arima», eragoten zuen. «Zerk egin du Euskal Herria? Zerk eman dio bere izakera berezia? Zerk egin du gure naziotasuna? Zerk bizi gaitu? Zerk bereziten gaitu? Zerk ematen digu gure euskal arima? Euskarak ez bestek». Heriotzaren angustiaz eta angustiatik eginak dira aldarri hauek. «Euskara hilko balitz, Euskal Herriak bere izakera berezia, bere jitea, bere jatortasuna, bere nortasuna, bere euskaltasuna, bere nazio-arima osoa hitz batez, galduko luke».

Diferentzia bat dago: Krutwigek Herder eta Humboldten tradizio aleman klasikoan argudiatzen zuen. Batzuei agian esajerazio «alemana» begitantzen zitzaion, baina –EAIko sektorearen batetik kanpora bederen– zer arranguratu handirik ez zuen ematen. Gazte progreei are gutxiago. Ez al zen Sieyès Humboldten solaskide eta laguna izan, Renan Herderren ikasle eta mireslerik minena?, «nazioaren kontzeptu zibiko» famatuaren bi maisu gurenak aipatzeko (gaur ba ote dakite hori nazio zibikoaren hemengo

apostoluek?). Gainera, Krutwigek teoria hori marxismoarekin ere ahokatzen zuen bere modura. Txillardegik, ordea, estrukturalismoarekin argudiatzen zuen. Eta gertatzen zen Frantzian estrukturalismoa eta marxismoa katua eta zakurra bezala zebiltzala. Progresiaren monopolioa marxistek zeukatenez (hobe esan, PCFK eta lagun intelektualek), estrukturalistak erreakzionario hutsak eta burgesak ziren; eta estrukturalistek metodo razional estriktoaren eta zientzia berriaren monopolioa zutenez, marxistak dogmatiko eta sektario hutsak ziren. Euskal Herrian orobat, ETAN bezala inguruetan, marxistak eta ez marxistak makilka zebiltzan denak denen aurka. Txillardegi ez zen berehala okiltzen direnetakoa. Egurra hartzen bezala zekien ematen. Horrela, hizkuntzak pentsamendua baldintzatzen duelako tesi berez inofentsiboa, *casus belli* baten antzera tratatu da gure artean.

Seguru garai hartan iraultzaile terribleak izan zirela; orain jende zuhur eta ilustratua dira, gure beheko mundu honi ongiaren eta gaizkiaren gaineratik so. Baina handik gelditu da, oraindik ere ezin sinestea hizkuntzaren eta pentsamenduaren loturaren ideia hori (ideiak ere batzuentzat sinesteko edo ez sinestekoak izaten baitira). Susmoa dut ezagutu ere asko ez dutela ezagutzen apika. Behintzat, tesi haren aldezleei beraiek suposatzen dizkieten aburuak, neuk ez

ditut inon aurkitu euren lumetan baino. Haatik garbi daukate tesi hori abertzalea dela. XIX. mendekoa, erromantikoa eta irrazionala. Teoria zahar aspaldi gainditua.

Zaharra eta zaharkitua benetan, pentsamendua eta hizkuntza bi erresuma zeinberetan banatzea da. Pentsamendua hizkuntzatik erabat aparte suposatzea. Aristotelesek hori uste zuen: gogamenaren ideiak daude alde batetik, haiek adierazteko tresna fisikoak bestetik, ahotsak. Arrazoimena eta ideiak gizadiaren komunak dira, hizkuntzak herri bakoitzaren partikularrak. Herri eta ahots-hizkuntzen anabasa alde batera lagata, Aristotelesek ideien erresuma isil unibertsal eta bakar hori analizatu zuen Logikan eta Metafisikan. Ideien ordenan hierarkia bat dagoela aurkitu zuen, pentsamenduaren sistema determinatzen duena. Eta sistema guztiaren oinarri-oinarrian, berak kategoriak deitu zituen ideiak zeudela (bere analisis grekoz egin zuen, noski). Descartesek innatoak deitu zituen berak ideia guztien hastapenekoak suposatu zituen ideia bakunak. Kantek beste hainbeste bilatu zuen Logika Transzendentaleko Kategorien Taularekin. Pentsamenduari eusten dion azkeneko funtsaren bila beti, hizkuntza ezberdinen axolarik gabe. Herder konturatu da kategoria oinarrizkoenak ere ezin direla pentsatu eta esan hizkuntzaren batean ez bada. Humboldt

intuizio hori sistematikoki ikertzeari ekin dio. Wittgensteinekin-eta, filosofian «biraketa linguistikoa» etorri da. Estrukturalismoa eta Chomsky heldu dira gero Linguistikan eta Antropologian (Chomskyk bere aitzindaritzat Humboldt aipatzen du). Stalinek berak ez al zuen, bada, hizkuntza gainegitura ziztrina deklaratu egotetik bere autoritate guztiarekin erredimitu? Abertzaleen zorte ona baizik ez da izan, bigarren modernitateko prozesu hau dena eurei gehiago gustatu bazaie kosmopolita razional eta ilustratu antiabertzale zenbaiti baino.

Nik esango nuke, gerraosteko belaunaldiak euskaltasunaren definizioan eta autokontzientzian zerbait erlatiboki berririk ekarri badu, horixe izan dela: «Herri baten izakera eta bere hizkuntza elkarri josirik, loturik eta iratxekirik daude errotik», Txillardegirekin esateko (gizakia abere razionala da, definitzen denean ere, hiztuna da –logos–, ulertu behar da: arrazoitu hizkuntzarekin egiten da). Euskal Herria ez da euskara bakarrik, baina lehen-lehenbizi euskara da. Kontzientzia hori ez zen berria. Gerraostean, alabaina, erresistentzia politikoaren trabengatik ere, efikazago agertzeko *chance* berri bat izan du, eta ikastolen mugimendua, euskararen batasuna eta normalizazioa, euskalduntze eta alfabetatze kanpainak, literaturaren birloratzea, kanta berria, etab., uhin handia altzarazi du hizkun-

tzaren alde. Filosofiak bezala zientziak, kultura orokorrak –kasi moda bat zen–, denak hizkuntzaren gorazarrea eta abaroa errazten zuen, intelektualki esan nahi dut.

Wittgenstein gora ala Chomsky behera, gure eszeptikoak eszeptiko jarraitzen du. Bere hautua «ilustratua» da, diskurtso hau dena ez da bere hautu basikoarekin uztartzen. Goizero-goizero Madrilgo egunkari ilustratua estudiantzen du (prentsa probintzianoa orrikatzen du noizean behin). Han ikasten dizu mundu handian orain-txe zein den pentsamendu modernoena, autore modernoena, liburu modernoena. Hor arnasten dizu mito erromantiko irrazionalez kargaturiko Euskadi honetan ez itotzeko behar duen oxigenoa. Goizero-goizero esperimentatzen du: mundu-ikuskeraren egiazko organoa egunkaria da, hizkuntzak ez dio axola. Aitzitik, euskara maite du, baina euskaraz irakurtzen duen gehiena, berea baino gehiago bestelako mundu-ikuskerakoa sentitzen du (mundu-ikuskerakoa eta ideologia konfunditzen segitzen du betiere).

Okerrena da eszeptikoak arrazoi izan dezakeela, berak pentsatzen ez duen modu batean. Hizkuntzak pentsamendua taxutzea ez da mekanikoa. Doktrina hori aldeztu dutenak ez dira magiazeleak, gure eszeptikoak dirudienez horrela ulertzen baditu ere (bera bai, pentsamendu magikoan baratua baitago, bere betiraunean

autoritate eta mantra fetitxeen debozioan aski nabari ohi duenez). Euskara izan daiteke gure ama hizkuntza, ordea egunero Madrilgo prentsa, telebista, irratiak segitzen baditugu, erdaraz irakurtzen badugu eta erdaraz bizi bagara, eta azken finean euskaraz mintzo garena oharkabeki erdaratik itzuli egiten badugu, etab., h. d., gure elebitasunaren forma euskararen mende-kotasun totalarena baldin bada, eta jakin deza-kegu euskara oso-oso ongi, gure pentsamendua taxutzen ari dena ez da euskara, erdara baino.

Orain urte batzuk diglosia erruz aipatzen zen. Dudarik gabe, geroz eta gehiago ari zaigu gerta-tzen; geure euskarazko mundua (eta ikuskera) barrutik husten ari zaigu, erdarazkoaz betetzen. Gerraosteko belaunaldiak euskara zigortua eduki zuen. Askok erabat galdu zuen (lotsaz, oportuni-smoz). Geroago euskara berrikasi dugunok ere: erdaraz eskolatu, etxeko euskara galdu, eskura zegoen liburu gutxietakoa lardatsikasi, zer eus-kara da gurea? Aurkezpen bat egiten dizute: «Hona hemen Sandia», eta «Pozten naiz» erant-zuten dugu erdarazko euskaraz. «Urte askoan», erantzuten dute Zegaman. Urtebetetzean inor «Urte askotako!» esaka zoriondu, «eta zu ikuste-ko» elegantearekin erantzuten dizute. Zertxobait jatera edo edatera gonbitatzen duzu, eta ezezkoa eman ez batera eskertzeko: «Janda bezalaxe esti-matzen dizut, baina...» («oraintxe etxera joan

beharra daukat», edo abar). Adibide pare bat besterik ez da. Zaharrak eta ohean gaixoak nola diosaldu, nola erantzun, ezkonberriak nola festatu, dolua nola adierazi hainbat zirkunstantzian: alegia, harreman sozialeko formak, euskarazko jendetasuna, galtzen ari gara. Harremanen mundua geure eran antolatzeke modua da hori, ordea, hika, zuka edo berorikako tratua bezalaxe. Mundu-ikuskeraz sozialaren zatitxo bat.

Nola esan ez dakigu, eta ez daukagu kalkoak asmatu beste erremediorik. Mila gauza txikitik erreparatzen da hori –irratian, telebistan, literatura–. Gairik arruntenetan. Zer esanik ez gai pixka bat konplikatugoetan («*mea culpa, mea maxima culpa!*»).

Horregatik «euskaraz bizi» sloganaren garrantzia: gure munduan bizi. Gure mundua berregin eta ostera edukiz bete. Esaera naturalekin bete, kanta, agirakakoekin bezala pena eta laztantasun espresioekin bete. Gure esperientziaren geure gogoetarekin. Gure literatura eta poesiarekin. Geure memoria eta historia eta «mitoekin». Eta, hasteko, hori dena zinez euskaraz bizi den jendearengandik ikasi –«*du côté de chez Arroxa*–, ikasi eta ikasi.

Egunoro euskaraz bizi den jendearekin nahikoa da ordu batzuk solastea, zure errepertorioan ez dauden gauza berriak atzematen dituzu beti. Hitzak ere bai (gero hiztegian ez datozenak),

baina esamoldeak batez ere. Zuk sekula egingo ez zenituzkeen fraseak. Ezer berezirik ez, nahi baduzu. Edozer gauza modu simple naturalean esateko moldeak. Sentimentu zailak ere natural-ki adierazteko moldeak.

Euskararen naturaltasuna euskalkietan dago, jakina. Baina Joxe Austin Arrietak arrazoiz enfatizatzen duen bezala, ez dago euskalkietan euskalkiak diren bezainbatean, ahozkoak diren hainbatean baizik. Euskalkiek euren lekua dute, esentzialak dira euskararentzat, ahozkoa esentziala denez gero hizkuntza biziarentzat. Euskara batua ezin da izan beste latin bat. Baina hizkuntzak erregistroak eta espazioak dauzka. Lagunartean barregarria da erregistro akademikoa. Espazio publiko erkidean euskalkia ezlekuan dago: euskara nazionala eta euskara auzotarra bereizten ez jakitea da. Are naturaltasunaren aitzakian irratian eta telebistan goierritarkeriak barra-barra sartzen badira (ez dakit zein Goierritakoak gehienetan: ni Goierrikoa naiz), edo bizkaiera ez den txokokeria bizkaitarrak («gu'su» = gura dozu; «in'bi'da» = egin behar da), bizkaiera literario bat ere badagoela ahaztuz, eta zerikusirik ez daukala horrekin. Naturaltasuna eta arlotekeria nahastea da.

Bai, zerbait berririk egon bada gerraosteko belaunaldiaren kontzientzia abertzale eta euskaltzalean, hori izan dela esango nuke: nazioa

lehen-lehenik hizkuntza delako uste sendoa, eta hizkuntza bat mundu-ikuskerara bat dela. Tribuak atzera utzi, eta nazio izaten ahalegindu gura izan dugu. Hizkuntza nazional bat batzen, nazio batua izateko. Mundu-ikuskerara galdu edo apurtua berreskuratzen, berria eraikitzen: euskararen unibertsoa. Konbentziturik munduak guri eta guk munduari egin ahal diogun oparirik ederrena horixe dela.

JOXE AZURMENDI